

Az ó-básti Pogányvár.

(Fölvastatott az 1869. sept. 20-án Ipoly-Ságon tartott gyűlésen.)

Nógrád vármegyét Gömörtől a Medves hegyláncz választja el.

A Mátrának e trachytképletű éjszaki ágazata nemcsak a természetkedvelőt bilincseli magához zord és vadregényes vidéke által, s nemcsak a geolog lát kialudt kraterciben gazdag ismerbányát: hanem a régészre is fölöttébb érdekes az.

A Medves keleti részén terül el Ó-Bást, e mintegy negyedfélszáz lakosból álló palócz falu.

Háta mögött e kis helységnek emelkedik a Pogányvár. Nevezetét emberemlékezet óta viseli. Nincs nálánál nagyobb hegy a vidéken, és szebb kilátás. Erősb védfalat nem építhetne emberi kéz. Első látásra észrevehetők annak nyomai, hogy a természet-nyújtotta e védhelyet, már az őskorban lakásul használták. Hogy a várlakók más barbárok ellen megvédhessék magukat, bazalt-omladékokkal körülfalzták a fennsíkot.

A Pogányvár teteje Sőreggel való összeköttetésével együtt mintegy harmincz hold kiterjedésű lapály, mely hogy évszázadok hosszú sora előtt erős és magas védfallal volt körülveve: a főálló köromok mutatják.

Daczára a sok időnek s romboló harcoknak, a fal egy része, a hol még annyira szét nem hányták s a föld be nem fődte a köveket: még most is két öl széles és fél öl magas.

Figyelembe kell vennünk, hogy kövei közt nemcsak a mésznek legkisebb nyomát sem láthattam, hanem a sárral való összeragasztásnak sem; itt hát a cyclops-féle építési rendszer utánzását látjuk.

A Pogányvár minden oldalról elannyira meredek, mikép minden közlekedést elzár; — csak délről egy kis nyíláson volt hozzá följárás. Ez állításomat azon körülménnyel is igazolhatom, miszerint a kőfal mintegy négy öl hosszúságban egyszerre megszűnik, s a nép e helyet kapuszerű alakjánál fogva, V a s k a p u

nak keresztelte. Mondják, huszonöt évvel ezelőtt, e helyen vasrudakat ástak ki, melyeket a falubeliek kovácsuk által szerszámokra feldolgoztatták.

Fönn a lapályon, a fensík közepén, van egy minden oldalról tíz ölet számláló, köröskörül fél öl szélességben kövekkel kirakott mesterséges földhányás, melyhez közel távolságban a hasonformájú, de jóval kisebb öt körülfalazott domb, — szintén védlakül vagy áldozó helyül szolgálhatott.

Gyönyörű látványt nyújt délkeletfelől három egymás fölött lapályozott kőmagaslat — terasse-erődítés — melyet azonnal első látásra emberi kéz alkotásának ismerünk. Egy ily terasse öt öl széles, két öl magas, és hossza ötven ölnyire nyúlik el a Vaskaputól a bataházi hajlásig.

Az ajnácskői fürdő felől is látni a fensík alatt terassirozott erődítvényt. A lapályozott köerődítés oly végből alkalmaztatott, hogy a fensíkra való inneni följárást nehezítse.

Már az úgynevezett Vaskaputól jobbra nem látszanak nyomai a terasse-féle erődítési rendszernek. Itt nem volt rá szükség, itt maga a természet emelt védfalat.

A szédclgő magasságú sziklafalnak egy része vulcanicus eruptiók következtében — melyek a gazdag olivin-bazaltot lávával boríták — elválna az anya-hegytől: számtalan nagyobb és kisebb szikladarabokból különféle terjedelmű barlangféle üregeket formált. A mint a kősziklák szétszórva, egymásra dőltek, s ez több ízben ismétlődött: folyton képződtek barlangok, melyek ismét újabb barlangoknak szolgáltak alapul.

Ezeknek a múlt év tavaszán jövék nyomára, midőn nehányad magammal bemenénk egy ily sziklaüregbe, s onnan egyik napszamosom, hátrabb lévén a többinél, fáklyavilággal egy kis nyíláson átbújt s egyszerre eltűnt! Messzire elholyongott s csak sok idő multával fordult vissza, attól tartván, hogy e labirinthból soha többé ki nem jöhet, mert megszabadítására az előtte tornyosuló ezer mázsányi sziklákat nem fogják félretolhatni, s csak nagy nehezen, zaj és hang után botorkázva szabadult ki kétségbeejtő helyzetéből. Kis vártatra magához tért, s elbeszélé, hogy nem egy, hanem számtalan barlangot látott, s a helyett, hogy képes lett volna visszatérni, újabbakba tévedt.

Okúlva ez eseten, mely könnyen veszedelmessé fogott válhatni, legközelebbi kirándulásom alkalmával vigyázóbb levék. Előbb zsineggel kötém meg kezét napszámosomnak, s csak azután bocsájtám be a bazalt-hegy ismeretlen, sötét üregébe. Csudálkozásunkra azonban, ő már néhány másodpercz múltával kijött, hozván magával nagy mennyiségű edénytöredéket és állatesontot.

Íme világos volt előttem, hogy a pogányvári barlangokban fűrkészsés és ásatás által érdekes tárgyakra akadhatunk.

Hogy azonban czélt érhesünk : szükséges volt magamnak leereszkesednem, megismerkednem a helyiséggel, s jelen lennem az ásatásnál.

A barlangok belseje ugyan meglepő változatosság és sokaság tekintetéből; ha azonban a fejeink fölött csüngő sziklákra tekintünk, melyek minden perczben lezuhanással fenyegetnek, s lábaink alatt a láthatlan mélységre mutató tompa morajt halljuk : csakhamar visszakivánkozunk !

Minden barlangnak előterme van. A fűhelyiségből futnak szét a mellékágak, melyek ismét más barlangokba vezetnek. Érdekes, hogy a barlangok emeletket képeznek s oly téresek és számosak, hogy valaha több ezer embernek és állatnak lakásul és menhelyül szolgálhattak.

Majd minden barlangnak fölülről függőlegesen vagy oldalt egy vagy több szelelője lévén, a barlanglakók az egészséges lakás két főkellékét bírták : a világosságot és az egészséges levegőt. E szelelők azonban ma harasztal, iszappal s kődarabokkal betemetve, nagyrésztben nem léteznek többé.

Ez évi (1869) nyár elején fogtam először hozzá az ásatáshoz. Miután azonban az ásatás, mint fűntebb említém, nagy veszélylyel jár : óvatosan kezdék e helyiségek kutatásához. Sokszor csak egyes jelentéktelen kődarab szolgálván támpontjául nagy halmaz sziklának, annak elhamarkodott kibontása a bűvár halálát okozhatná.

A magas sziklafalakon ismételt földrengéseknek és többszöri villámcsapásoknak látjuk nyomait; s nagy rombolásokat vihettek végbe, miután újabb és újabb szikla elválásokat okoztak, s a rázkódások által a barlangokban lévő cserépedények nagy részét darabokra törték. Míg a kűszirtek közé beiszapolt

televényföld — melyet záporok hordtak be — lepelként takarta el a régiségeket.

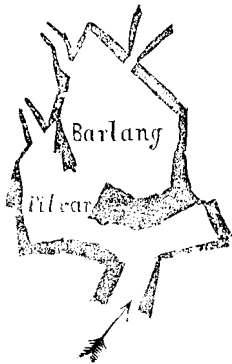
A minő nehéz ép cserép-edényt találni, éppen oly jó karban találtnak a fémtárgyak. Ennek okát a föld zsiros minőségében kell keresnünk. Az efféle föld ugyanis a szironyt nem porlasztja és nem emészti föl, hanem a vason kérges rozsdát képez, s a bronztárgyakat feketés-zöld színű, fényes patinával vonja be. — A pogányvári egyes üregek számát tán száznál is többre tehetjük; én azonban eddigelé csak tizben valék s csak háromban ásattam.

Az első barlangban talált tárgyak voltak a legérdekesebbek, s az üreg terjedelméhez képest legnagyobb számmal. E barlang nyílása fölülről mintegy másfél ölnyire rézsütosan visz az előcsarnokba, olyképen, hogy a láb mindentütt támpontot talál. A csarnok embermagasságú, keskeny és hosszás; több szögletben megszakad s két oldalt, jobbról és balról mélyedésses, míg középtájban, egy nagy lapos szikla alatt bejuthatni a valóságos barlangba. Ez rendetlen hétszögben négy ölnyi kiterjedéssel bír.

Az előcsarnokban ép úgy voltak, régiségek mint magában a barlangban. Az üregek alaprajzát, ime ide mellékeljük.

A másik barlangüreg ennél valamivel kisebb s rosszabb bejáratú. Minthogy mélyen fekszik s a láb nem talál tartózkodni követ: kötelen kell leereszkedni. E barlangból egyes irányban, s az alsóbb emeletkebe ágaznak szét kijáratok. Rajzunk szemléltetőbben megmagyarázandja.

A harmadik barlang megint jóval nagyobb és sajátságos alakú. Pitvarának, ágazatainak és főhelyiségének alaprajzát tekintve, az mintegy élőalakot ábrázol. (L. a rajzot.) Eme barlang legalább két öllel magasabban fekszik, s az előbb említetthez tiz öl távolságra. A bejárás két négyszög lábnyi nyíláson visz le az előcsarnokba, könnyebb bejuthatás végett sziklákba vájt durva grádieson. Míg a csarnokból, mely három lábbal fekszik

magasabban, jutunk be a valóságos barlangba. Ebből két szárny-
oldal visz ismét oly helyekre, melyek előttem még ismeretlenek ;
a főhelyiség közepe tájáról egy kerekded üregbe látunk. E szép
barlangban találtam aránylag a legkevesebb régiséget.

Végül megemlítendőnek tartom,
hogy az egymás fölött képződött bar-
langüregek nem egyenlők. Így a felső,
nagy kiterjedésű barlang alatt szűk fo-
lyosók, s ezek alatt hol kisebb, hol na-
gyobb barlangok terülnek.

Az ó-básti régiségeket öt csoporto-
zatra osztom, u. m.: bronz-, vas-, csont-,
kő- és agyag készítményekre. Bronz-
ból vannak az ékszerek, vas- és csont-
ból, kőből és agyagból a házi eszközök.

Mind ezen régiségeknek elkészítém
tízetes leírását ; mely azonban — ter-
mészeténél fogva — inkább olvasásra, mint fölolvastatásra való-
létén, — önök becses türelmét tovább terhelni nem akarom. *)
Egyedül abbéli óhajtásomat fejezem ki: bár édes hazánk, s leg-
közelebb e régiségekben dús megye (Hont) őskori emlékei is, és
jelesül a népünk által úgynevezett pogányvárak és pogányteme-
tők minél előbb föl kutatva s a tudomány hasznára ismertetve
lennének !

B. NYÁRY JENŐ.

*) E pontosan készült műszaki tárgyleírást a nemes báró, úgy tudjuk,
az „Archaeologiai Értesítő“ben, mint szakközlönyben teendő közzé. Azonban a
nevezetes pogányvári barlangokban, úgy Pílfnyben újabban tett ásatásai és
kutatásai eredményéről mi is mindig szívesen vesszük tudósításait.

Szerk.